

A feketeerigó kiáltása

Harald Poelchau börtönlelkész tanúságtétele

Ez a történet kezdődhetne egy kerttel. Akkor legalább az eleje egy kicsit könnyedebben hangzana. „A szolgálati kert a nagy almafával, a málnabokrokkal és a sok virággal valóságos kis paradicsom volt”, írja visszaemlékezéseiben **Harald Poelchau**. A málnabokrok a nagy falak árnyékában is megélnék. Berlin-Tegel hírhedt börtönének fala és a külső fal között feküdt a börtönlelkész szolgálati kertje, ahol kikapcsolódásként gazolhatott vagy almát szedhetett – de mindenekelőtt szabadon beszélhetett, mert a hivatalnokok furcsa módon nem láthatnak be a kertbe, még csak le sem hallgathatták. A kis paradicsom tehát az üldözések legsötétebb időszakában is távol maradt a nemzeti-socialista igazságszolgáltatástól.

Harald Poelchau története azonban kezdődhetne egy tőle származó mondattal is, amely megsejteti a náci korszak idején végbevitt fáradozásait és teljesítményeit: „Helyzetemet csak az értheti meg helyesen, aki tudja, hogy üldözöttekről kellett gondoskodni a börtönön kívül is.”

De talán még célszerűbb, ha elkísérjük Harald Poelchaut azon éjszakák egyikén, amelyeket sok százszor élt át Berlin-Tegel és Berlin-Plötzensee börtönében 1933 és 1945 között, többnyire ártatlan férfiak oldalán. Poelchau azt írja A meggyötörtek rendje c. emlékiratában: „Amikor a halálra ítélt cellájában derengeni kezdett a hajnal, elérkezett a foglyok számára a válság ideje, s ez senkit sem kímélt meg. A hallgatásba vagy a félhangosan folyó beszélgetésbe rendszerint hirtelen belehasított a feketeerigó kiáltása, mivel különösen sokan járkáltak az udvaron. Ilyenkor, az utolsó két órában minden erónket össze kellett szednünk. Meg kellett írni a búcsúleveleket. A foglyoknak már nem volt hozzá idegzetük. Még megpróbáltam apró eszközökkel segíteni nekik. A cigarettát az utolsó pillanatig kívánták. És rendelkezésemre állt valamennyi bor, ami megmaradt az úrvacsorából. Különös volt, hogy éppen ezek a látszólag mellékes dolgok erő-

sítették meg az elítéltek szellemi és testi tartását.”

Harald Poelchau evangélikus lelkész, börtönlelkész volt a nemzeti-socializmus idején. Eleinte bűnözőket, később azonban mindenekelőtt ellenállási harcosokat kísért a veszthelyre. Törődött feleségükkel, családjukkal, weddingi otthonát megnyitotta, és olyan találkozóhelyé tette, ahol a hozzátartozók beszélni és sírni

Harald Poelchau 1903-ban, egy evangélikus lelkész fiaként született Szilézia egyik falujában. Apjától csak „depresszív reflexióként”, örökös bűnre-gondolásként és önmagunknak tett végelethatalatlan szemrehányásként ismerte meg a kereszténységet. Ennek ellenére evangélikus teológiát tanult, és a neves teológus, *Paul Tillich* közelében megismerte a tetterős vallásosságot. Mint Tillichben, hamarosan benne is rokonszenv támadt a keresztény szocializmus iránt. Megházasodott, majd 1933-ban lelkész lett a Berlin-Tegel-i büntetésvégrehajtási intézetben. 1933. április 1-én kezdte meg szolgálatát – a nemzeti-socialisták által indított zsidóüldözés első napján.

Igen hamar el kell kezdenie együtt virrasztani a halálra ítélt férfiakkal, azok utolsó éjszakáján. Ezek egyelőre kizárólag bűnözők, többnyire egyszerű lelkek, ahogyan Poelchau visszaemlékszik, akik azt kérik tőle, közölje szüleikkel, hogy kivégezték, mielőtt még a rikkan-csok kiviszik a reggeli lapokat a berlini utcákra. Ekkor még egyetlen hóhér végzi a munkát, bárdal, egyébként igen jól megfizetve, és a diktatúra utáni évek Szövetségi Köztársaságában majd tisztles nyugdíjjal jutalmazták emberölési működését.

Hitler számára azonban már a hatalomgyakorlás első hónapjai után világos volt, hogy hamarosan több kivégzést fognak végrehajtani, és a kézi munka már nem lesz elégséges. Húsz guillotine-t rendelt, és Berlin-Tegel börtönének lakatosműhelyében készítette el azokat.

Poelchaunak mintegy 1000 embert, szinte kizárólag férfiakat kellett előkészítenie az erőszakos halálra. A Biblia egyetlen mondatában talált ehhez gyakorlati segítséget, sőt védelmet ahhoz, hogy a feladat túl ne terhelje. Máté egyik híres szövegében Jézus nem azt mondja, hogy „Börtönben voltam, és kiszabadítottatok”, hanem ahogy Poelchau írja: „Jézus elég realista volt ahhoz, hogy azt mondja: Börtönben voltam, és meglátogattatok”.

Babits Mihály

Ha nem vagy ellenállás...

*Úgy élj, hogy a lelked is test legyen
melyen színeket ver vissza a nap.
Foglalj magadnak tért a levegőből,
határozott helyet az ég alatt.*

*Mert semmi vagy, ha nem vagy ellenállás.
Vigyázz, ne fújjon rajtad át a szél!
Őrizzed árnyékodban szent, komoly
s nyugodt dolgok biztos lélekzetét.*

*Úgy élj, hogy a lelked is test legyen!
Fordíts háttal a politikus vénnek
Karának, s szögezz mellett a bolond
fiatalok gyanakvó seregének.*

*Vesd meg a lábad, az idő gonosz
s egy bal léptedre les már a vadon.
Ne táncolj minden ős fütttyére, mintha
virág volnál a saját sírodon.*

*Ha meghalsz, a lelkedből is virág nő
s ing-leng a hitvány jövődök szelében.
De maacs csontod a virág alatt
üljön súlyosan és keményen.*

(1934. december)

tudtak, és leveleket írhattak, amelyeket aztán Poelchau a foglyok cellájába csempészett. A teológus még a *Helmuth James von Moltke* körüli *Kreisauer Kreis*-hez [Kreisau-i Kör] is csatlakozott, és zsidókat rejtegetett: felesége, Dorothee támogatását élvezve, nem tért ki a veszélyek elől. Életrajzírója, *Klaus Harpprecht* csodának tartja, hogy nem leplezték le, és nem tartóztatták le őt magát is.

A tegeli cellák első ellenállási harcosai kommunisták, hajlíthatatlan férfiak, világos tartással, akik gondban voltak hozzátartozóik szomorúsága miatt. Poelchaunak az elítéltek számára nyújtott segítsége most kibővül. Weddingi otthona menedékhellyé válik – mindenekelőtt az ellenálló Kreisau-i Kör tagjai számára. Vezetőjük, *Helmuth James von Moltke* földbirtokos és jogász. Viszonylag kieső kreisau-i birtokról (Szilézia) teremt kapcsolatot hasonló érületű emberekkel – protestánsokkal, katolikusokkal és szociáldemokratákkal. Eltervezik Németországnak a nemzetiszocializmus utáni rendszerét, olyan demokratikus rendszert, amely – s ez forradalmi gondolat az 1930-as, 1940-es években! – európai szellemiségű. Talán a kreisau-iak az elsők, akik megfogalmazzák a közös európai valuta, sőt a közös európai védelmi politika gondolatát. Még messzebbre néznek a külpolitikában: azt mérlegelik, hogyan lehetne majd kártalanítani a náci uralom áldozatait – munkásokat, zsidókat, lengyeleket.

De hogyan kellene eljutni mindehhez? Nem zsarnokgyilkossággal. Keresztényként Moltke visszariad ettől. 1944 januárjában letartóztatják. Egyenes gerinccel áll a Népbíróság előtt, és halálra ítélik, amint másokat is a Kreisau-i Körből, például *Alfred Delp* katolikus papot [ld. „Érted vagyok”, 2008. augusztus]. Megbilin-

csejt kézzel is valamennyien tovább dolgoznak szövegeiken, amelyeket a börtönlelkész celláról cellára továbbít: „A halál közelsége ellenére sem volt nyomott a léggör, hanem nagyfokú szellemi intenzitás jellemezte.”

Helmuth James von Moltkét 1945. január 23-án kivégzik. Harald Poelchaunak még e nap reggelén sikerül átadnia neki felesége, Freya levelét, illetve kicsempészni a búcsúlevelét felesége számára. Utolsó gondolatai a távoli jövőre irányulnak: „Jó és igazságos ügyért halok meg, amelyért az embernek készen is kell állnia arra, hogy megöljék. De a mag, amelyet elvettem, nem fog elpusztulni, hanem egy napon gyümölcsöt hoz majd, anélkül hogy valaki tudná, honnan jön a mag, és ki vetette el.” Kreisau-i birtoka hetven évvel később német-lengyel ifjúsági találkozóhely lett. Nagyra becsült barátja elvesztését Harald Poelchau „szinte emberfeletti” önfegyelmével viselte el, ahogyan életrajzírója, Klaus Harpprecht mondja.

Harald Poelchau a Berlin-Tegel-i börtön celláiban ismerte meg *Eugen Gerstenmaiert*, akiben mindenki számára érthetetlen bizonyosság élt arra nézve, hogy túl fogja élni a nehéz időszakot. Már a börtönben azt tervezte, hogy létrehozza a Német Evangélikus Egyház Segélyszervezetét. Alig múlik el a háború, tervét valóra váltja, és Harald Poelchau 1945-ben ennek a segély-

szervezetnek a főtítkára lesz. Később elválnak politikai útjaik. Gerstenmaier a német szövetségi parlament első elnöke lesz, Harald Poelchau pedig az egyház szociális szervezeteiben tölt be különböző tisztségeket. Sőt, 1949-től egy időre ismét börtönlelkész lesz Berlin-Tegelben.

Harald Poelchau 1972-ben, 68 éves korában halt meg, s ez a történet befejeződhetne az általa a vesztőhelyre kísért ellenállási harcosokról írott mondataival: „A halál előtti utolsó órákban a végső és legmélyebb emberségről tettem tanúságot nekem.”

De a történet foglalkozhatna végül Harald Poelchau csodálatos erőforrásaival is. Első helyen a feleségét kell megnevezni, aki sohasem fékezte vagy intette, hanem társa volt mentőakcióiban. (A háború idején zsidókat, köztük két gyereket is rejtegettek Berlinben, amiért később a Yad Vashemben „A népek igaza” kitüntést kaptak.) Mindketten segítséget kaptak egy kvéker csoporttól, amely – ahogyan Poelchau írja – „meginthatatlanul ragaszkodott ahhoz az alapelvhez, hogy minden emberben jelen van a belső világosság, és ezt még az erőszak képviselőiről is feltételezték, amivel sok fájdalom enyhítését érték el, még a koncentrációs táborokban is”. Ráadásul a kvékerek elvből védték a zsidókat, ellentétben saját evangélikus egyházával, amelyet Poelchau ismételtelen bíralt a náci állammal kötött kompromisszumai miatt.

További segítségnek érezte mélypszichológiai tanulmányait, és mindenekelőtt az ellenálláshoz, a Kreisau-i Körhöz tartozását.

Ezért aztán mégiscsak úgy illik, hogy Harald Poelchau története azzal fejeződjék be, ahogyan visszaemlékezett e körből való társaira: „Az emberi élet szemléletét, beleértve annak minden árnyoldalát, az áldozatoknak köszönhetem. Ők lelkiismeretük szerint éltek, és a lelkiismeret szabadságáért haltak meg. Közel voltunk egymáshoz.”

Irene Dänzer-Vanotti

Forrás:
Publik-Forum, 2012/14

